

Ewa Śnieżyska-Stolot, Rafał Perkowski

PO CO NAM HISTORIA IDEI?

Historia idei to historia myśli ludzkiej, zawarta w tekstach pisanych i szeroko pojętych dziełach kultury. Twórcą tej dyscypliny jest Artur O. Lovejoy, który założył w Baltimore (Maryland USA) Klub Historii Idei i od tego czasu wykładana jest na wielu uniwersytetach europejskich

Historia idei w świecie dysponuje dwoma czasopismami: *Journal of the History of Ideas*, które wychodzi od 60 lat oraz *Intellectual News*, wydawane w Londynie od 1996. Ponadto istnieje wielotomowy *Słownik historii idei (Dictionary of the History of Ideas)*.

Od czasów Lovejoy'a punktem wyjścia w badaniach nad historią idei była historia filozofii, zwłaszcza myśl platońska i arystotelesowska. Historia idei nie jest jednak ani filozofią ani historią filozofii, bada myśl ludzką w ujęciu diachronicznym i synchronicznym, odwołując się jednocześnie do nauki, literatury i dzieł sztuki. Zakłada ujęcie badanych zjawisk w kategoriach epoki, do której należą, odrzucając przenoszenie pojęć, przynależnym innym okresom historycznym, dowolnych „kontekstów” lub poszukiwania powszechnego, ahistorycznego klucza do rzeczywistości. Łączy w sobie: historię filozofii, historię nauki, folklorystykę i część etnografii, semantykę, historię religii i doktryn teologicznych, historię literatury jako komparatystykę, część historii sztuki czyli ikonologię, historię teorii ekonomicznych, historię edukacji, historię doktryn politycznych i socjologicznych.

Historycy idei zajmują się tzw. „czystymi ideami”, np. ideą geocentrycznego Kosmosu, tym Wielkim tematem, wszechobecnym przez wieki w myśli i twórczości człowieka czyli Mikrokosmosu. Złoty łańcuch łączący i porządkujący wszystko w Kosmosie był punktem wyjścia dla dzieła Lovejoy'a *Wielki łańcuch bytu*. Inne wielkie idee to: idea piękna, postępu, prawa naturalnego, jedności w mnogości, determinizmu itp.

Z drugiej strony tematem badań jest samo słowo (*essence of the logos*), jego zmieniające się w ciągu wieków znaczenie, a także jego miejsce w retoryce czy mnemotechnice.

Ostatecznie historia idei według Lovejoy'a ma odpowiedzieć na pytanie o istotę człowieka (*What's the matter with man*), ale z historycznego, zmiennego punktu widzenia, co odróżnia tę dyscyplinę od antropologii kultury.

W przeszłości badania interdyscyplinarne kładły nacisk na historię ducha ludzkiego (*Geistesgeschichte, Zeitgeist, Volksgeist*). Te określenia wywodzące się z filozofii Hegla zbliżyły np. historię sztuki w ujęciu Jakuba Burckhardta do historii kultury (*Kulturgeschichte*), a w ujęciu Maxa Dvoráka do kierunku określonego przez Lovejoy'a jako historia idei (*Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*). Lech Kalinowski jest twórcą terminu „treści ideowe”, który poszerza obszar badań nad sztuką, a którym obecnie posługują się także historycy, w celu głębszej interpretacji faktów historycznych. Wszystkie wymienione dyscypliny naukowe, do których nawiązuje historia idei mają jednak własne zadania, stąd zagadnieniem stosunku historii sztuki do historii idei zajął się na gruncie polskim Jan Białostocki.

W Polsce historia idei pojawiła się wraz ze studium *Dzieje sześciu pojęć* Władysława Tatarkiewicza, które początkowo ukazywały się jako artykuły w *Dictionnaire of the History of Ideas*, słowniku opisującym rzeczywistość według Lovejoy'owskiej koncepcji. Pojęcia przywołane przez Tatarkiewicza: sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość oraz przeżycie estetyczne, to „rozdzielenia i kategorie”, które „należą do podstawowych w światowej, a przynajmniej w zachodniej myśli”. Poszukiwania Tatarkiewicza, ogniskowały się wokół niezmiennych idei, inspirujących człowieka współczesnego do tworzenia nowych koncepcji i teorii.

W tym czasie powstało także inne, znane dzieło dotyczące badania idei – *Główne nurty marksizmu* Leszka Kołakowskiego, który szukał „prehistorii” marksizmu w filozofii greckiej. Zastanawiając się nad „dziwnymi losami idei, która zaczęła się od prometejskiego humanizmu, a skończyła monstrualnościami stalinowskiej tyranii”, Kołakowski widział w historii idei pewną „samokrytykę kultury”. Jako historyk idei pytał w jaki „sposób i w jakich okolicznościach pierwotna idea zdolna była patronować tylu i tak różnym, wzajem ze sobą wojującym siłom?”. Z tego wynika przeświadczenie, że idee są same w sobie pozbawione historii jednak zmieniają formę, w tym przypadku systemy filozoficzne, polityczne i społeczne.

Formą działalności Lovejoy'a był Klub Historii Idei, założony wraz ze współpracownikami w John Hopkins University, w 1923 roku, opisany w monografii Jerzego Cabaja. Celem klubu były „badania historyczne rozwoju i wpływu idei ogólnych koncepcji filozoficznych, idei etycznych, wzorów estetycznych w literaturze

zachodniej oraz ich relacji do manifesujących się tych samych idei w historii filozofii, nauki oraz politycznych i społecznych ruchów.” W spotkaniach uczestniczyli filozofowie, biolodzy, historycy filozofii, teoretycy i historycy literatury oraz fizycy. Klub działał do 1953 roku. Do tradycji klubu umożliwiającego dialog ponad dyscyplinami, odwołujący się do wspólnego świata idei nawiązuje Klub Historii Idei założony w 1996 roku na Uniwersytecie Jagielloński. W klubie krakowskim, podobnie jak w klubie Lovejoy’a możliwy jest dialog matematyka z historykiem sztuki, filologa z biologiem, muzykologa z teologiem oraz wspólna dyskusja. Dzięki niej uczoney dostrzegają, że problem, który wydawał się właściwy tylko dla jego własnej dyscypliny, interesuje również innego badacza.

Historia idei, w odróżnieniu od innych krajów, nie ma w Polsce statutu dyscypliny uniwersyteckiej, stąd np. KBN zalicza tematy zgłaszane w ramach tej dyscypliny do archeologii lub etnologii. W ostatnich latach pojawiły się jednak tendencje do tworzenia na uniwersytetach kierunków interdyscyplinarnych, na których studenci sami układają sobie program studiów, w konsultacji z opiekunem. Kursy historii idei proponują studentom uniwersytety Warszawski i Jagielloński. W Warszawie takie zajęcia prowadzą Marcin Król i Marek Cichocki z Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych. Również polonistyka warszawska w roku akademickim 2002-2003 zaproponowała nowy blok zajęć *Literatura i język polski w dziejach cywilizacji europejskiej*, gdzie „elementem integrującym poznanie literackie i językoznawcze z elementami historii, filozofii i sztuki jest historia idei.” W Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną, Borowski prowadzi zajęcia o idei renesansu. Na Uniwersytecie Jagiellońskim, od 1996 roku istnieje Zakład Historii Idei, gdzie studenci poznają historię idei poprzez ideę ptolemejskiego Kosmosu.

Wybrane pozycje bibliograficzne

- Białostocki J., *Historia idei i historia sztuki*. W: *Symbolae Historiae Artium*, Warszawa 1986, s. 23-34
Cabaj,
Eco U., *W poszukiwaniu języka uniwersalnego*, przekł. W. Soliński, Gdańsk 2002
Faucault,
Frangenberg T., *Art History and Intellectual History*, is ih, *Intellectual News*, 1, Autumn 1996, s. 24-25
James J., *Muzyka sfer*, przekł. M. Godyń, Kraków 1996
Kalinowski L., *Max Dvorák i jego teoria dziejów sztuki*, Warszawa 1974
Kalinowski L., *Treści ideowe i estetyczne Drzwi Gnieźnieńskich*. W: *Drzwi Gnieźnieńskie*, red. M. Walicki, II, Wrocław 1959, s. 7-160
Kelly D., *What is Happening to the History of Ideas*, is ih, *Intellectual News* 1, Autumn 1996, s. 36-50
Kotakowski L.,
Lewis C. S., *Odrzucony obraz*, tłum. W. Ostrowski, Kraków 1995
Liedman S. E., *Intellectual History as a Discipline and Intellectual Movements in Sweden and France*, is ih *Intellectual News* 2, Autumn 1997, s. 44-51

Lovejoy A. O., *Wielki łańcuch bytu*, przekł. A. Przybysławski, Warszawa 1999
Olszewski, H., *Słownik twórców idei*, Poznań, 1998
Wiener P.P., Noland A. (ed.), *Ideas in Cultural Perspective*, New Brunswick N.J. 1962, s. 3-23
Perkowski R., *Klub Historii Idei. Próba opisu*, Alma Mater, maj 2001, nr 31, s. 17-19
Smith R., *Intellectual History and Modern Brain Science*, is ih, Intellectual News, 6-7, Winter 2000, s.81-92
Śnieżyńska-Stolot E., *My way to the history of ideas, and the study of medieval iconography*, is ih, Intellectual News, 4-5, Spring 1999, s.8-11
Szacki J., *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, Warszawa 1991
Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć. Sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość, przeżycie estetyczne*, Warszawa 1975